



Сабаблар, бориш ва окибатларнинг тарихий-илмий тахлили

Эрон-Ироқ уруши (1980-1988) XX асрнинг иккинчи ярмидаги Яқин Шарқ минтакасида содир бўлган энг узок давом этган ва энг конли можаролардан бири бўлиб, унинг окибатлари бугунги кунга қадар минтака геосиёсати таъсир кўрсатмоқда. Ушбу саккиз йиллик тўқнашувнинг чуқур илдизлари, харбий ҳаракатларнинг динамикаси ва кенг қўламли окибатларини таҳлил қилиш минтакавий можароларнинг мураккаб табиатини тушуниш учун муҳим аҳамиятга эга.

I. Урушнинг келиб чиқиш сабаблари

Эрон-Ироқ урушининг бошланишига олиб келган сабаблар бир қатор тарихий, сиёсий, иқтисодий ва мазҳабий омилларнинг мураккаб ўзаро боғлиқлиги натижасидир.

1. Худудий низолар ва чегара муаммолари:

Урушнинг асосий тезкор сабабларидан бири икки давлат ўртасидаги Шатт-ал-Араб (Араб дарёси) дарёси устидаги чегара низолари эди. 1975 йилда имзоланган Жазоир келишуви бу дарёнинг ўрта чизиги (талвег) бўйлаб чегара ўрнатган бўлса-да, Саддам Хусайн бу келишувни "мажбурий" деб ҳисоблаб, Эрон инқилобидан кейин уни бекор қилишга уринди. Ироқ дарё устидан тўлиқ суверенитетни талаб қилган.

2. Минтакавий гегемония учун кураш:

Саддам Хусайн Эрон Ислам инқилобидан (1979) кейин Эроннинг ички вазиятда заифлашганини, армиясининг тарқалиб кетганини ҳисоблаб, бу фурсатдан фойдаланиб, Ироқни минтаканинг етакчи давлатига айлантиришга интилди. У форс кўрфазидаги "қуч

бўшлигини" тўлдиришга ва Ирокни араб дунёсининг етакчиси сифатида намоён этишга умид килган.

3. Идеологик ва мазхабий карама-каршиликлар:

Эрон Ислом инкилобининг галабаси минтакавий сиёсатда чуқур ўзгаришларга олиб келди. Рухуллох Хумайний бошчилигидаги янги Эрон режими ўз инкилобий гояларини (экспорт революцияси) кўшни давлатларга, хусусан, Ироқдаги шиа аҳолиси орасида тарқатишга интилди. Ироқдаги сунний бошқарувидаги Баас режими учун бу жиддий таҳдид эди, чунки Ироқ аҳолисининг аксарияти шиалардан иборат эди. Саддам Хусайн Эроннинг Ироқ ички ишларига аралашувидан хавотирда эди.

4. Ташки омиллар:

Совуқ уруш давридаги геосиёсий вазият ҳам урушнинг бошланишига таъсир кўрсатди. АКШ, Эрон инкилобидан кейин Техрондаги янги режимдан хавфсираб, Ироқнинг Эронга қарши ҳаракатларига нисбатан жим турди ёки билвосита қўллаб-қувватлади. Қўллаб араб давлатлари, айниқса Саудия Арабистони ва Кувайт, Эрон инкилобининг ўз ҳудудларига тарқалишидан хавфсираб, Ироққа молиявий ва сиёсий ёрдам кўрсатдилар.

II. Урушнинг бориши

Ироқнинг 1980 йил 22 сентябрда Эронга қарши кенг қўллаган ҳужуми билан бошланган уруш бир неча босқичда кечди.

1. Ироқнинг дастлабки ютуқлари (1980-1982):

Дастлаб Ироқ кўшинлари чегара ҳудудларида, хусусан, нефтга бой Хузистон вилоятида тезкор ютуқларга эришдилар. Улар бир неча шаҳарларни, жумладан Хуррамшаҳрни эгалладилар. Эрон инкилобдан кейин армиясидаги тозалашлар туфайли дастлаб қаршилиқ кўрсатишга қийналди.

2. Эроннинг қарши ҳужуми ва "инсоний тўлкинлар" (1982-1984):

Эрон тез орада қучларини сафарбар этиб, кўнгиллилардан иборат "Басиж" қучлари ва Инкилоб соқчилари корпусини жалб қилди. Улар "инсоний тўлкинлар" деб номланган тактикани қўллаб, Ироқ позицияларига қарши оммавий ҳужумлар уюштирдилар. 1982 йилга келиб Эрон деярли барча босиб олинган ҳудудларини қайтариб олди ва урушни Ироқ ҳудудига қўчирди.

3. Урушнинг чўзилиши ва "шаҳарлар уруши" (1984-1987):

Уруш позицияларига касб этиб, фронт чизиклари барқарорлашди. Иккала томон ҳам катта йўқотишларга учради. Бу даврда "шаҳарлар уруши" авж олди, Ироқ ва Эрон ўзаро ракета ва артиллерия зарбалари билан шаҳарларни нишонга олдилар. Шунингдек, Форс кўрфазида "танкерлар уруши" бошланди, бунда иккала томон ҳам бир-бирининг нефть танкерларига ва бошқа кемаларига ҳужум қилди, бунга халқаро қучлар, хусусан АКШнинг ҳарбий кемалари аралашди. Ироқ Эронга қарши кимёвий қуролларни (асаб гази, горчица гази) кенг миқёсда қўллади, бу эса халқаро қоралашга сабаб бўлди.

4. Яқуний босқич ва БМТнинг аралашуви (1988):

1988 йилда Ироқ АКШ ва бошқа араб давлатларининг қўллаб-қувватлаши билан "Рамазон Муборак" ва "Тавақалту алан-Аллох" операцияларини бошлаб, йирик ҳужумлар уюштирди ва Эронни жиддий маглубиятга учратди. Ички иқтисодий ва инсоний ресурсларнинг тугаши, халқаро изоляция ва кимёвий қуроллар қўлланиши оқибатида Эрон Хумайнийнинг "захар ичиш" деб атаган БМТ Хавфсизлик Кенгашининг 598-сонли резолюциясини қабул қилишга мажбур бўлди. Ўт очишни тўхтатиш 1988 йил 20 августда қучга кирди.

III. Урушнинг оқибатлари

Эрон-Ирок уруши иккала томонга хам, бутун минтакага хам улкан ва узок муддатли окибатларни олиб келди.

1. Инсоний ва иктисодий йўқотишлар:

Урушда 1 миллиондан ортик одам халок бўлди ва яна кўплар яраланди. Иккала давлатнинг инфратузилмасига, айникса нефть саноатига улкан зарар етказилди. Умумий иктисодий зарар юзлаб миллиард доллар билан бахоланади.

2. Сиёсий окибатлар:

- Ирок учун: Саддам Хусайн галаба козонгандек кўринса-да, Ирок иктисодий жихатдан буткул хароб бўлган ва карзга ботган эди. Бу Ирокнинг 1990 йилда Кувайтга бостириб киришига олиб келган омиллардан бири бўлди. Уруш Саддамнинг режимига халқаро майдонда катта харбий кудратга эга бўлишга имкон берди, аммо унинг авторитар бошқарувини янада мустахкамлади.

- Эрон учун: Уруш Эрон Ислом Республикасининг инкилобий режимига ўз мавқеини мустахкамлашга ёрдам берди, аммо мамлакатни иктисодий жихатдан заифлаштирди. Эрон ўзини халқаро майдонда янада яккаланган хис килди. Уруш Эроннинг харбий доктринаси ва стратегик фикрлашида чуқур из қолдирди, бу эса кейинги харбий ривожланишига таъсир кўрсатди.

3. Минтакавий ва халқаро таъсир:

Уруш Форс кўрфази минтакасидаги хавфсизлик балансини тубдан ўзгартирди. АКШнинг минтакадаги харбий иштироки кучайди. Уруш Якин Шаркдаги араб давлатларининг Эрон инкилобидан хавфсирашини янада кучайтирди ва Ирокни "араб дунёси химоячиси" сифатида кўришга олиб келди. Шунингдек, кимёвий курулларнинг қўлланилиши халқаро ҳуқуқ ва гуманитар нормаларнинг бузилишига мисол бўлди.

Эрон-Ирок уруши шунчаки икки давлат ўртасидаги чегара можаросидан анча кенг ва чуқур окибатларга эга бўлган. У минтакавий гегемония учун кураш, диний-идеологик карама-каршиликлар ва Совук уруш давридаги геосиёсий ўйинларнинг мураккаб маҳсули эди. Уруш нафакат миллионлаб инсонларнинг ҳаётига зомин бўлди, балки минтаканинг сиёсий, иктисодий ва ижтимоий ландшафтини шакллантириб, бугунги кунгача давом этаётган кўплаб муаммолар ва зиддиятларнинг илдизи бўлиб қолмоқда. Ушбу можаронинг чуқур тахлили халқаро муносабатларда барқарорлик ва тинчликка эришиш йўллари тушуниш учун муҳим дарс бўлиб хизмат қилади.

Абу Муслим (профессор)